

Simona Kranjc

UDK 811.163.6'276.3-053.2:81'42

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Govorjeni diskurz

O Diskurz, tudi otroški, je namenjen komunikaciji — ljudje tvorijo izreke, da bi prenašali informacije in seznanjali druge s svojimi interpretacijami pomenov in namenov. Ti dve lastnosti diskurza pa povzročita razširitev analitičnega polja še na odnos med jezikom in različnimi vidiki komunikacijskega procesa, na primer namen in vedenje (govorčeva intencija) (glej Schiffrin, 1994: 20-43). Različne vrste analiz govornega diskurza¹ imajo isti cilj, in sicer analizo jezika, kot je uporabljan v vsakodnevem življenju, vse torej gledajo na jezik kot socialno interakcijo. Tako gledanje ima več posledic, ena med njimi je usmerjanje analize diskurza v diskurz kot proces medsebojnega vplivanja med udeleženci komunikacijskega procesa. Biti vključen v socialno interakcijo pomeni, biti vključen v proces, kjer so naše lastne dejavnosti usmerjene k drugim ljudem, njihove pa k nam.

Če imamo v mislih govor kot socialno interakcijo, lahko rečemo, da področje analize diskurza niso samo izreki,² ampak način, kako izreki in vse izrazne sestavine opravljajo dejavnosti, vključene v socialno interakcijo. Preučujemo torej govor v izrekih v odnosu do njihove vloge v socialni interakciji, pri tem pa moramo upoštevati nekatera temeljna načela. Deborah Schiffrin (1994) jih navaja v naslednjem zapovrstju:

- »1. Analiza diskurza je empirična. Gradivo prihaja iz govorne skupnosti in priča o tem, kako ljudje uporabljajo jezik, torej ne prinaša jezikoslovčevega mišljenja o tem, kako ga uporabljajo. /.../
2. Diskurz ni samo zaporedje jezikovnih enot: njegove koherence ni mogoče razumeti, če je pozornost omejena samo na jezikovno obliko in pomen.
3. /.../ Jezikovne oblike in pomeni šele skupaj z družbenimi in kulturnimi pomeni ter interpretativnim okostjem tvorijo diskurz.
4. Strukture, pomeni in dejanja vsakodnevnega diskurza se opravljajo interaktivno.
5. Tisto, kar je izrečeno, mišljeno ali narejeno, je logično umeščeno, na primer izreki so tvorjeni in interpretirani v lokalnem kontekstu drugih izrekov.
6. Način izrečenega, mišljenega in narejenega (govorčeva izbira med različnimi jezikovnimi sredstvi kot možnimi načini govornega) je odvisen od odnosa naslednjih prvin:
 - a) govorceve namere,
 - b) konvencionaliziranih strategij za prepoznavanje namer,
 - c) pomenov in vlog jezikovnih oblik v okviru nujnega konteksta,
 - č) neposrednega konteksta drugih izrekov,
 - d) lastnosti vrste diskurza (na primer pripovedovanje, opis, razlaga),

¹ V literaturi je znanih več pristopov k diskurzu, D. Schiffrin (1994: 7) jih navaja šest: analiza govornih dejanj, interakcijska sociolingvistika, etnografija komunikacije, pragmatični pristop, postopek konverzijske analize in variacijski pristop (sociolingvistični) (natančneje so postopki opisani v Kranjc, 1995: 58-59).

² Razlikovanje med stavkom, povedjo in izrekom (pri Žagarju (1990) izjava) je povzeto po M. Bešter (1988, 1992). Stavek pomeni sistemsko enoto, poved realizacijo stavčnega vzorca z besedami, vendar izolirano od konteksta, izrek pa je poved s komunikacijsko funkcijo.

- e) družbenega konteksta (na primer odnos med udeleženci, situacija),
 f) kulturnega okvira prepričanj in dejanj.« (Schiffrin, 1994: 416.)

Sprejemljivost teh načel bom v nadaljevanju pokazala na empiričnem gradivu. Opazovala bom, kako se odvija diskurz med otroki ter med otrokom in raziskovalko v zasebnem formalnem govornem položaju v vrtcu.³

1 Struktura konverzacije

Tipična oblika, v kateri se govorjeni jezik udejanja, je dialoška oblika. Oblikovana je s pomočjo posebnih razredov jezikovnih znakov, na primer za vzdrževanje stika, pritrdjevanje in zanikanje, vprašanje in odgovor, poseben razred znakov, ki so lahko tudi nejezikovni, pa so signali za sprejemanje in dojetanje govora. Par vprašanje — odgovor predstavlja ogrodje konverzacije pri eni od strategij pogovora. Z vprašanjem pogovor začnemo, ga vzdržujemo ali ponovno oživimo, ko že počasi zamira. V dialogu se stalno izmenjujejo informacije. Tako pride sčasoma do izenačitve informacijske ravni pri obeh sogovornicah.

Dialog nastane z »dialožnim stikom« (Weinrich, 1993: 819), za katerega morajo biti izpolnjeni določeni pogoji. Prvi pogoj sta dve osebi z istim namenom, vzpostaviti jezikovni stik. Pri tem mora biti izpolnjen še en predpogoj, to je očesni stik. Po določenem času se mora dialog spet končati. Med potekom dialoga morajo biti izpolnjena določena pravila: pogovor lahko steče šele po nagovoru in pozdravu, največkrat pa se tudi konča s pozdravom. Pozdrav in nagovor gresta po navadi skupaj. Pozdrav možnemu sogovorniku predstavlja znak pripravljenosti za pogovor. Z njim so usklajeni in povezani še nejezikovni znaki pozornosti in očesni stik. Z nagovorom je sogovorec potrjen kot znana oseba, lahko pa ga z nagovorom v dejanju predstavljanja tudi šele spoznamo. Tako pozdrav kot nagovor sta recipročna. Pri obeh dejanjih morata biti sogovorca pozorna na pragmatične okoliščine govornega dejanja.⁴

Opisala sem le eno od možnih strategij tvorjenja govorjenega diskurza. Izbira strategije je namreč odvisna od situacije, v kateri diskurz poteka. Sprememba situacije, kamor vključujem še prenosnik, omogoča tudi spremembo strategije. Pri telefonskem pogovoru je na primer izključen očesni stik, ki je pri prvi opisani strategiji predpogoj za uspešni jezikovni stik. Prav tako so pri tej vrsti diskurza izključena ostala nejezikovna sredstva sporazumevanja, ki, tudi če jih udeleženca uporabljata, ne pripomorejo k uspešnosti komunikacije, ker jih naslovnika zaradi lastnosti kanala pač ne moreta sprejeti (po običajnih telefonskih zvezah se prenašajo samo zvočni signali). Vse strategije pa morajo, če je njihov cilj uspešna komunikacija, vsebovati začetek, jedro in sklep. To so konstitutivni elementi vsakega diskurza, ki so lahko pri vsaki od uporabljenih strategij različno dopoljeni in preoblikovani.

1.1 Struktura konverzacije in govorno sporazumevanje otrok in odraslih

Pogovor je, kot je že bilo povedano, vsakdanji diskurz vsaj dveh oseb, ki sta enakopravni, torej nobena od njiju oziroma nobena od njih nima pravice nadzirati soudeležencev (če gre za prijatelje in njihov zasebni govorni položaj, drugače pa v primeru konverzacije med šefom in podrejenim v formalnem govornem položaju). Če gre za druge vrste diskurzov, potem ne moremo govoriti o tem, da nima nihče pravice, nadzirati soudeležencev in voditi pogovora. Primer, ko mora obstajati voditelj (moderator) pogovora, je diskusija. Pri definiciji pogovora moramo torej upoštevati tako sociolingvistične kot pragmatične danosti in načela; njegove lastnosti so namreč odvisne tako od

³ Govorne položaje ločujemo na formalne in neformalne. V obeh vrstah govornih položajev pa se lahko odvija javni ali zasebni diskurz.

⁴ Pozdrav in nagovor v situaciji, označeni z javno, se razlikujeta od istega dejanja v zasebni situaciji. Poleg javnosti/zasebnosti je treba upoštevati tudi družbeno distanco med sogovornicema, njuno starost in to, ali sta prijatelja ali le bežna znanca, skratka, pozorni moramo biti na sociolingvistične danosti, predvsem pa na vrsto govornega položaja — javni govorni položaj se namreč v mnogočem razlikuje od zasebnega.

javnosti oziroma zasebnosti govornega položaja kot od socialne razdalje med govorcema ter njunega statusa in vloge v družbi. Podobna struktura je tudi v otroškem govoru, kjer lahko opazujemo različne vrste konverzacije, in sicer med otroki samimi, med otroki in odraslimi, med otrokom in odraslimi; v primeru, ko gre za vodeni pogovor, je lahko voditelj tako otrok kot tudi odrasla oseba. Vsak pogovor je sestavljen iz začetka, poteka ali jedra in zaključka. To je model idealnega pogovora, skoraj vedno pa so prisotni še različni nesporazumi, ki jih je treba spoznati in nato rešiti z različnimi intervencijami. Strukturne enote konverzacije imenujemo vloge,⁵ vsebina, ki je posredovana skozi te vloge, pa je odvisna od interakcijske in pragmatične strategije, ki jo govorec uporablja, da bi poslušalcu tisto, kar mu namerava sporočiti, napravil razumljivo.

Da bi govorec uvedel novo temo pogovora, mora po mnenju Keenana in B. B. Schieffelin (Foster 1990: 64) slediti štirim korakom:

1. Govorec si mora zagotoviti pozornost poslušalca.
2. Govorec mora jasno artikulirati svoj izrek.
3. Govorec mora poslušalcu zagotoviti dovolj informacij, da ta lahko identificira predmet, vključen v temo pogovora.
4. Govorec mora poslušalcu zagotoviti dovolj informacij, da ta lahko rekonstruira semantične odnose med referenti v temi pogovora.

Pri prvem koraku otrok uporablja različna sredstva, in sicer bodisi jezikovna (na primer jakost glasu) bodisi nejezikovna (npr. cukanje za rokav, gestikuliranje ..). Tudi v naslednjih treh korakih lahko opazujemo kooperativno delovanje jezikovnih in nejezikovnih sredstev. Če slučajno obstaja kakšna ovira za jasno artikulacijo izreka, potem si govorec pomaga tudi z gestami in mimiko obraza ter z jakostjo glasu. Sogovorec mu da nato znak, da so izpolnjeni pogoji za uspešno sporazumevanje. Če je proces moten že na prvi stopnji, torej pri zagotavljanju pozornosti, potem sporazumevanje ne bo uspešno. Govorec ima ob takojšnjem posegu poslušalca (ki pove, da ga sama aktivnost pogovora ali informacija ne zanima) možnost, da popravi izhodiščno točko. Lahko spremeni taktiko prepričevanja sogovorca, da je informacija zanimiva tudi zanj, da ga morda ni pravilno razumel, ali pa da to ni edina ideja, ki mu jo je želel povedati, in bo torej nadaljevanje mnogo bolj zanimivo. Na sogovorca vpliva z informacijo ali s prepričevanjem. Vse naštetje prvine sporazumevanja so realizirane v govoru. Ob tem pa je treba upoštevati tudi predpostavke o naslovniku in informaciji, s katero želimo seznaniti sogovorca. Govorec mora glede na situacijo in poslušalca oziroma sogovorca sproti ocenjevati primernost ali ustreznost taktike, ki jo bo uporabil. Prilagajanje tehnike glede na situacijo in sogovorca lahko opazujemo tudi v pogovoru, ko je vsaj eden od udeležencev otrok.

2 Značilnosti govorjene interakcije

Za govorjeno interakcijo sta značilni dve glavni načeli, in sicer menjavanje vlog in sodelovanje med govorniki. Poslušalec (bolje rečeno soudeleženelec, kajti vloge udeležencev se v procesu komunikacije neprestano menjujejo) namreč ne more biti pasiven, če želi sodelovati v komunikacijskem procesu. Od njega se zahteva vsaj minimalna udeležba v obliki kimanja z glavo kot povratna informacija, da sledi informaciji. Povratno informacijo lahko izražamo tako z jezikovnimi kot nejezikovnimi sredstvi.

V toku pogovora oba sogovorca uporabljata različne členitvene signale; njihova vloga je odvisna predvsem od mesta, kjer se v dialogu pojavijo. Ločimo »signale govorca in signale poslušalca« (Weinrich, 1993: 832-835). Govorec pri uvajanju pogovora pogosto uporablja izraze, kot sta *veš*, *vidiš*. Besednovrstno gre za glagola, ki pa v dialogu opravljata popolnoma drugačno vlogo, v besednovrstni analizi pa ju označimo kot medmeta. Kljub rastoči intonaciji ju v pogovoru največkrat ne razumemo kot vprašanje in nanju ne pričakujemo odgovora; pomenita nam le znak,

⁵ Vloga je vse, kar govorec reče, preden začne govoriti drugi govorec.

ki ga je govorec uporabil, ko je imel težave z oblikovanjem povedi ali pa je želel obdržati oziroma pridobiti poslušalčevo zanimanje za vsebino pogovora, hkrati pa sta znak poslušalca, da govorec svoje vloge še ni končal in namerava kljub informacijskemu premoru obdržati vlogo govorca. Vlogo zapolnjevalca vrzeli lahko poleg medmetov opravljajo tudi polne povedi, na primer *Kaj sem že hotel reči?*. Take oblike zapolnjevalcev vrzeli so v govoru otrok zelo redke, če pa se že pojavijo, so znak zelo razvite jezikovne zmožnosti. Kot znak zaključevanja pogovora je najpogostejša padajoča intonacija z daljšim premorom, lahko pa zaključek izrazimo tudi s polno povedjo, kar je pogostejše sredstvo pri monologih. Poslušalec nudi povratno informacijo govorniku s tako imenovanimi »opornimi signali« (Weinrich, 1993: 834) (medmeti *hm, aha ...*). Njihova pogostnost je odvisna tako od poslušalca kot od govornika. Nekateri namreč potrebujejo ali zahtevajo več povratnih informacij kot drugi, ki lahko izvajajo monološke tirade neodvisno od poslušalčeve odzivnosti.

Osnovna značilnost diskurza (tako pisnega kot govornega) je koherenca, ta ga napravi za več kot le zbirko nepovezanih povi. Nanjo je treba bolj kot na lastnost konverzacije ali besedila gledati kot na strategijo udeležencev, ki si prizadevajo, da bi besedilo napravili notranje logično povezano, kar dosežejo s kohezijo. Tvorijo jo z iskanjem relevance ali z odgovori na vprašanja na relevanten in kooperativen način. Če jim ne uspe, sporazumevanje propade. Drugi element je kohezija, ki opisuje vire, ki jih imamo na voljo v jeziku, za tvorjenje besedila. V bistvu gre za proces, tako kot je proces tudi diskurz. Besedilo se namreč zgodi v govornem ali pisni obliki, v obliki poslušanja ali branja. Ko besedila analiziramo, imamo pred seboj produkt procesa diskurza. Izraz besedilo (tekst) se po navadi nanaša na ta produkt, in sicer najpogosteje na besedilo v pisni obliki, ker je ta jasneje zaznavna. Kot taka je kohezija predmet raziskave besedilne semantike. Za pogovor pravimo, da je koherenten, če se tisto, kar govornik/govornici izreče/izrečejo, prilega kontekstu in ima smisel. Obe načeli seveda ne veljata samo znotraj ene vloge, marveč tudi med njimi. Gramatična sredstva kohezije kot elementa, ki besedilo dela, so po Dresslerju in Beaugrandu (1992: 42) ponovna pojavitev, delna ponovna pojavitev, zaoblake, elipsa, glagolski čas, glagolski vid, paralelizem, parafraza, členitev po aktualnosti, intonacija in junkcija, ki pa je verjetno bolj sredstvo koherence. »Ta sredstva pripomorejo k stabilnosti (angl. »stability«) /.../ in, kjer je to mogoče, h gospodarnosti (angl. »economy«) tako glede gradiva kot glede napora pri obdelavi /.../.« (Dressler, de Beaugrande, 1992: 41-42.)

Za pogovor so značilni prekrivajoči se govor, ponavljanje, premori, zapolnjevalci vrzeli, napačni starti, samokorekture. Vse te značilnosti so kazalci kognitivnega procesa na različnih ravneh, in sicer od načrtovanja teme pogovora do iskanja besed in strukturiranja izrekov. Tekočnost govora se je pogosto raziskovala kot dimenzija pragmatičnega obnašanja. Označena je bila kot ustrežna ali neustrežna. Tudi preskoki in premori so pojavi, ki so odvisni od konteksta, ki se spreminja z vsako konverzijsko udeležbo. Interakcija med sogovornicema je strukturno organizirana glede na določene socialne oziroma družbene konvencije, kar pomeni, da se jo lahko preučuje neodvisno od psiholoških ali drugih lastnosti udeležencev. Veliko osnovnih, ne pa vedno tudi očitnih, lastnosti konverzijske organizacije se ujema s predpostavkami teorije vljudnosti (Levinson, Brown 1987), kar podpira trditev, da je pogovor zgrajen v skladu z družbenimi konvencijami. Kontekstualno vezana konverzijska udeležba je lahko razumljena le z referenco na kontekst, v katerem je izrečena, predvsem je tu mišljen predhodni kontekst, hkrati pa gradi tudi nov kontekst za tisto, kar ji bo sledilo. Posledica primarnosti konteksta je, da je pomen izreka produkt interakcijskega delovanja. Vse to je v nasprotju s Searlovo teorijo govornega dejanja, ki daje prednost izolirani povedi, to pa nato analizira glede na njene skladenjske in semantične lastnosti. S stališča novejših pristopov h govornemu diskurzu je pomanjkljivost Searlovega⁶ in Griceovega pristopa v tem, da se ukvarjata ločeno s pomenom, ki ga je govorec hotel izraziti, in s poslušalčevim razumevanjem.

⁶ Analiza govornih dejanj, kot sta jo razvila Austin in Searle, je za raziskovanje otroškega govora, ki je zaradi svojih značilnosti še bolj odvisen od konteksta in uporabe nejezikovnih sredstev kot govor odraslih, manj primerna. Austinova in

2.1 Menjavanje vlog

Ena od najbolj kritičnih točk konverzacijske strukture je menjavanje vlog. Sprašujemo se, kako so vloge razporejene v neformalnem pogovoru. Da bi lahko odgovorila na vprašanje, moram spregovoriti najprej nekaj besed o vlogah. Vloge so najprej sestavljene iz različnih enot; te so lahko samostojni leksikalni izrazi, besedne zveze ali povedi, imenujemo pa jih enote, ki tvorijo vloge (B. Fox, 1993: 10). Glede na sistem menjavanja vlog je vsakemu govorncu na začetku pogovora dodeljena ena od vlog. Konec take enote predstavlja možnost pojavitve drugega govornca. Na tem mestu torej lahko začne govoriti drugi udeležec pogovora. Med osnovnimi vprašanji je naslednji problem — kako lahko sogovorca usklajujeta udeležbo tako, da je večina prehodov gladkih, s sorazmerno kratkimi premori in preskoki. Če bi sogovorec čakal, da govorec konča svojo govorno sekvenco, in šele nato začel s svojo, potem bi bili premori predolgi, pogovor bi bil moten, deloval bi neusklajeno, lahko rečem, da bi bil kot počen vrč, ki pušča vodo. V konkretnem spontanem govornem sporazumevanju se ti premori merijo v mikrosekundah. Sistem menjavanja vlog v takem diskurzu neodvisno od števila udeležencev deluje brez posebnih pravil (v nasprotju z institucionalnim diskurzom v parlamentu, na konferenci ...). Govorec lahko izbere naslednjega govornca z različnimi jezikovnimi signali (na primer zvalnik, različni ogovorni signali, spremenjena tonska višina glasu in podobno) in nejezikovnimi sredstvi (geste z roko, pogled ...). Če se ta ne odzove, potem ima govorec dve možnosti — ali sam nadaljuje z govorom ali pa preneha govoriti in nastane določena praznina v strukturi, torej molk.⁷ Vsi molki niso enaki. Če se molk pojavi za mestom možnega prehoda,⁸ ga pripišemo naslednjemu govorncu, za vrzel pa ga imamo, če ga ne moremo pripisati vlogi nobenega od govorcev. Tak molk se pojavlja, če govorec ne izbere nobenega od udeležencev komunikacijskega procesa za naslednjega govornca. Molk tako ne pripada nikomur, čeprav bi lahko govorec sam nadaljeval svojo vlogo. Poleg molka moram na tem mestu omeniti še en pojav, ki je pogost v govorjenem diskurzu — simultani govor. To je pojav, ko hkrati govorita dva ali več sogovorcev. Vendar simultani govor vedno ne posega v sistem menjavanja vlog. B. Fox namreč navaja dva tipa simultane govora (1993: 10), in sicer tekmovalno in netekmovalno prekrivanje. Primer netekmovalnega simultane govora (imenuje ga tudi končno prekrivanje) je prekrivanje na koncu ene in na začetku druge enote. Sogovorec, ki prepozna mesto možnega prehoda v vlogi, lahko svojo vlogo začne nekoliko pred koncem prejšnje. Tudi nejezikovna sredstva, ki spremljajo vlogo, na primer smeh sogovorca, so primer netekmovalnega prekrivanja. Na drugi strani pa tekmovalno prekrivanje, ko sogovorec začne svojo vlogo, preden lahko prepozna mesto možnega prehoda, grobo posega v pravila sistema menjavanja vlog in krši konvencije spontanega govorjenega diskurza. V gradivu (to je otroškem govoru) lahko opazujemo obe vrsti simultane govora, ki je sploh zelo pogost v zgodnji fazi razvoja govora, ko otrok vseh konvencij še ne pozna ali jih aktivno ne obvlada. Tekmovalno prekrivanje lahko od netekmovalnega ločimo tudi brez natančne strukturne analize govorjenih sekvenc; značilni zanj so namreč višja tonična višina, počasnejši tempo govora, podaljšani samoglasniki in večja glasnost govora.

Searlova analiza govornih dejanj namreč ne upošteva nejezikovnih sredstev, s pomočjo katerih se gradi govorjeni diskurz. Pomembno nadgradnjo za analizo otroškega govora zato predstavlja Dorovo uvajanje sporazumevalnega dejanja, ki ga lahko izvedemo tudi brez jezikovnih sredstev.

⁷ Molk je torej strukturna prvina in označuje mesto možnosti prehoda. Če to mesto ni zapolnjeno z nobenim od jezikovnih sredstev, ki so na voljo govorncu, potem se tu pojavi molk.

⁸ Prehod je mesto v govornem nizu, kjer pride do zamenjave vloge.

⁹ »Besedilna strategija se izkazuje 1. 'kot ciljno usmerjeno načelo združevanja niza izjav v besedilo' (Enkvist, 1987: 25); 2. kot eliminacija receptivnih negotovosti v smislu interpretacijskega koncepta; 3. kot priredba novega besedila glede na 'tradicionalne vzorce besedilne makrostrukture, in sicer kot potrjevanje teh vzorcev ali upiranje proti njim' (1987: 27).« (Viehweger, 1991: 158.) Vsi udeleženci se odločijo za vrsto strategije že ob odločitvi, da bodo sodelovali v komunikacijskem procesu. Glede na udeležence tako ločujemo med strategijami organizacije in tvorjenja besedil ter strategijami razumevanja besedil. Del sistema strategij so tudi Griceove maksime, ki jih tvorca besedil v pogovoru običajno upoštevajo. »Maksime so pravzaprav le strategije in smernice, ne pa pravila, kot si predstavlja Searle.« (Dressler, de

Menjavanje vlog je torej sestavljeno iz treh osnovnih strategij, in sicer pridobivanja vloge, vzdrževanja vloge in odstopanja vloge. Na zunaj je ta sistem trden, prehodi med strategijami⁹ pa prožni in nezapleteni. Kakor smo že videli, ni tako. Prehode motijo razna prekrivanja vlog, ki včasih pri govorniku povzročijo prekinitve miselnega toka, s tem pa tudi govornega; posledica tega so molki, da ne omenjam še različnih motenj, ki motijo govorno sporazumevanje.¹⁰ Četudi bi udeleženca sporazumevalnega procesa upoštevala vse tri osnovne strategije, pa konverzacija ne bi bila popolna brez spremljevalnih strategij, in sicer organiziranja, modificiranja izrečenega in družbene razsežnosti. K osnovnim strategijam štejemo tudi povratno informacijo in vključevanje sogovorcev, s čimer se okrepijo medsebojni odnosi med govornikom in poslušalcem. Včasih je še posebej koristno modificiranje izrečenega, s čimer se izognemo neposrednemu, uporabno pa je tudi takrat, ko ne najdemo ustreznega izraza ali pa mislimo, da poslušalec potrebuje dodatno informacijo, ker ne razume določenega izraza, ki ga zato nadomestimo z drugim. Pod organizacijo pa imam v mislih govorničevo postavljanje okvirov diskurzu. Izbira strategije je odvisna od govornega položaja; strategija v javnem govornem položaju (tako formalnem kot neformalnem govornem položaju) se bo verjetno ločevala od strategije v zasebnem govornem položaju. Zaradi različnih strategij sem zato v raziskavo poleg otrok v vrtcu (zasebni formalni položaj) vključila še govor dečka, posnetega v naformalnem zasebnem govornem položaju, to se pravi doma. Da bi lahko na podlagi zbranega gradiva opisali in razčlenili pogovor med otroki in odraslimi ter med otroki samimi v celoti, ne le strategije govornika in poslušalca, marveč tudi ostale prvine, kot so začetek in konec pogovora, predstavljanje in poslavljanje, uvajanje teme in njen potek, z eno besedo koherenco in kohezijo pogovora, moramo izdelati posebno metodo razčlenjevanja.

3 Metoda za razčlenjevanje govornega diskurza

Ko načrtujemo raziskavo govornega diskurza, moramo razlikovati med opisom diskurza kot procesa in opisom slovničnih struktur; če se tega ne zavedamo, potem nova stopnja v opisu jezika nima nobenega smisla, saj opisujemo le višje ravni slovnice. Dejanja diskurza se izkažejo kot posebna razvrstitev povedi na dosleden in hierarhičen način, potem v govoru nadomestijo naše pojmovanje stavkov. Ta najvišja raven, ki jo zdaj imenujemo diskurz, se sama razvrsti na vrh. Pri tem moramo upoštevati tudi samo naravo nastajanja govornega diskurza, torej komunikacijski proces in dejavnike, ki vplivajo na njegov razvoj. Raziskave govornega diskurza morajo temeljiti na konkretnem gradivu, na podlagi katerega med samo analizo nastaja tudi analitični aparat. Zato je nespremenjen in neprilagojen analitični aparat nemogoče prenašati na druga gradiva. Potek analize se namreč spreminja glede na gradivo. Sistem analize, ki ga bom na nekaj primerih predstavila v članku, temelji na podobnih sistemih, izdelanih v študijah *Advances in spoken discourse analysis* (Coulthard, 1992), *Discourse structure and anaphora* (Fox, 1993) in *An introduction to spoken interaction* (Stenstroem, 1994). Pristop konverzacijske analize ustrezno kaže razvoj strategij, ki jih govornici (poudarek bo na govoru otrok) uporabljajo pri tvorjenju diskurza, in posveča pozornost prvinam, za katere se zdi, da so bistvene pri razvoju govora, in sicer obravnavanje diskurza kot procesa, v katerem sodelujeta dve ali več oseb. Govorno interakcijo opisujemo na petih hierarhičnih ravneh (Stenstroem, 1994: 30-58):

1. transakcija (dogovarjanje) je sestavljena iz ene ali več izmenjav, ki obravnavajo eno samo temo. Ena transakcija ali njihov preplet tvori pogovor (conversation);
2. izmenjava je najmanjša interakcijska enota, sestavljena najmanj iz dveh vlog dveh različnih govorcev;

Beaugrande, 1992: 87.) Grice navaja naslednje maksime oziroma načela: načelo sodelovanja, maksima količine, maksima kakovosti (vanjo šteje prvo resničnost), načelo relevantnosti in maksima načina. Strategija je torej načrt poteka ciljno usmerjene govorne komunikacije.

¹⁰ Seveda do motenj prihaja tudi pri pisnem sporazumevanju, na primer nečitljiva pisava, slab papir in razlito črnilo.

3. vloga je vse, kar govorec reče, preden začne govoriti drugi govorec; po navadi je sestavljena iz enega koraka, vendar jih je možnih tudi več;
4. korak pomeni vse postopke v vlogi, ki so potrebni, da bi govorec začel, vzdrževal ali končal izmenjavo; sestavljen je iz enega ali več dejanj;
5. dejanje sporoča, kaj govorec namerava, kaj želi sporočiti; je najmanjša interakcijska enota.¹¹

Vsi našeti strokovni izrazi seveda niso izvorni, a je za natančnejše razumevanje vseeno potrebno nekaj dodatnih informacij. Pojem vlog in sistem menjavanja vlog je že bil natančneje opredeljen v podpoglavju 2.1, zato bo zdaj naša pozornost veljala preostalim štirim ravninam. Naj začnem kar pri najnižji ravni — pri dejanjih, ki signalizirajo, kaj želi govorec sporočiti. A.-B. Stoenstrem ločuje med tremi kategorijami dejanj, in sicer primarnimi (ti lahko sami realizirajo korak), sekundarnimi (ti spremljajo in včasih nadomestijo primarna dejanja) in komplementarnimi (dopolnilnimi) dejanji, ki tudi spremljajo, a le redko nadomeščajo primarna dejanja. »Korak je govorno dejanje, ki vzdržuje konverzacijo.« (Stenstroem, 1994: 36.)¹² Naslednja raven so izmenjave. Poznamo preproste in zapletene izmenjave. Najpreprostejša je sestavljena iz dveh vlog, in sicer iz uvajanja in odgovora pri obvestilnem tipu, pri vprašalnem pa iz treh — uvajanja,¹³ odgovora in zaključka izmenjave. Pri prošnjah se največkrat srečamo tudi samo z dvema vlogama v eni izmenjavi, čeprav se zdi, da je taka sestava primerna le za nekatere govorne položaje. Primerna namreč ni takrat, ko se od govorca pričakuje oziroma zahteva večja vljudnost. V posameznih izmenjavah si vloge sledijo na različne načine. Tipična vzorca pri obvestilnem tipu sta verižni in razvijajoči. Razlika med obema je ta, da si pri prvem tipu trditve sledijo, v drugem pa govorec razvija eno trditev, prekinjena pa je s potrdili sogovorca, da sledi govornemu toku. Grafično bi lahko vzorca prikazali z naslednjima slikama:

verižni vzorec	A: T1
	B: O1
	A: T2
	B: O2
razvijajoči vzorec	A: T1
	B: P
	A: T1
	B: P
	A: T1

(T = trditev, O = odgovor, P = potrdilo).

Iz grafov je razvidno, da se pri taki izmenjavi govorec in poslušalec izmenjujeta. Nihče od njiju v diskurzu ne igra podrejene vloge. Prevladovanje enega udeleženca v govornem dejanju se kaže v pripovedovanju zgodb. Sogovornicu/poslušalcu je v takem primeru namenjena podrejena vloga. Sicer pa v komunikaciji pri oblikovanju diskurza sodelujeta oba oziroma vsi udeleženci. Isto pravilo velja tudi za otroški govor. Otrok, ki ima lahko v pogovoru prevladujočo vlogo, če je ta potrebna zaradi vrste diskurza, je sicer enakopraven partner v komunikacijskem procesu. Pri drugem omenjenem tipu stalne oblike sporočanja, to je pri vprašanju, pa je vzorec izmenjav več, in sicer poznamo verižni, oklepajoči, mešani¹⁴ in eliptični mešani vzorec, ki jih lahko ponazorimo s sliko:

¹¹ Izrazi se pomensko prekrivajo z naslednjimi angleškimi termini: transaction, exchange, turn, move in act.

¹² Naj za ponazoritev navedem le dva primera: poziv (summons) — za pritegovanje poslušalčeve pozornosti (A: *Glej, lahko bi šel avgusta.*), žarišče (focus) — uvaja novo (A: *Dobro, rad bi vedel, kaj ti praviš o tem.*).

¹³ V literaturi se kot prva uvajanja večkrat pojavlja vprašanje.

¹⁴ Gre za vzorec z izmenjavo, ko na vprašanje odgovorimo z vprašanjem ali pa sploh ne odgovorimo.

verižni vzorec	A: V1
	B: O1
	A: V2
	B: O2
oklepajoči vzorec	A: V1
	B: V2
	A: O2
	B: O1
mešani vzorec	A: V1
	B: O1 + V2
	A: O2
eliptični mešani vzorec	A: V1
	B: (O1) V2
	A: O2

(V = vprašanje, O = odgovor).

V verižnem vzorcu govorec A začne prvo izmenjavo in nato nadaljuje z uvajanjem nove. Za oklepajoči vzorec je značilno, da se v prvo izmenjavo vključi druga. Prva izmenjava se lahko zaključi šele potem, ko je že zaključena tudi druga, torej po časovnem zastoju. Ta vzorec je primer diskontinuitete v govornem toku. V mešanem vzorcu se sogovorca izmenjujeta v vpeljevanju izmenjav, v eliptičnem mešanem vzorcu pa ostane vprašanje prve izmenjave neodgovorjeno oziroma ga je mogoče implicitno izpeljati iz sogovorčevega uvajanja nove izmenjave. Pri prošnjah pa se za tvorbo izmenjav pojavljata verižni in oklepajoči vzorec. Glede na upoštevanje vseh opisanih prvin in strategij, ki jih udeleženca sporazumevalnega dejanja uporabljata, lahko ločimo različne vrste konverzacije. Če se v vrsti pred blagajno pogovarjata dva naključna sogovorca, čakajoča na karte za film, ki ga vrtijo, potem lahko govorimo le o enem uresničenem delu konverzacijske strukture — o obveščanju, ne pa tudi o odpiranju in zapiranju konverzacije. Pri tem pa morajo biti izpolnjeni osnovni pogoji za vzpostavljanje govornega diskurza, to sta predvsem namen vzpostavljanja jezikovnega stika in očesni stik. Konverzacijska struktura je namreč odvisna od pragmatičnih dejavnikov — kje se konverzacija odvija, kdo s kom govori in o čem govorita.

To strukturo analize bom v nadaljevanju prenesla na gradivo, posneto v vrtcu. Snemala sem v dveh skupinah, in sicer v prvi, kjer je bila povprečna starost otrok 19 mesecev in 16 dni na začetku snemanja in 22,21 na koncu, in v drugi, kjer je bila povprečna starost otrok 28 mesecev in 18 dni.

4.1 Analiza govornega diskurza med otroki v prvi skupini

Nekateri poskusi medsebojne komunikacije so uspešni že pri otrocih, starih okrog 20 mesecev. Navajam primer, posnet v vrtcu v Sevnici, ko dialog spremlja igro med dečkom in deklico.

Kontekst: deček Lenart se igra z lončki, deklici (Katja in Kaja) se vozita z lesenim avtomobilom. (Posneto 5. 11. 1992.)

Katja: *Ne, ne, ne.*

Lenart: *Padu.*

Katja: *Ne.*

Lenart: *Haha. Kaja. Kaja. Haha. Tole. Katko. Katko. Katka. Lonček. Padu. Padu.*

Katja: *Aha. Tuki. Tuki. Tuki. Dej tole. Tuki?*

Lenart: *Haha.*

Katja: *Hihi. Ne to.*

Lenart: *Haha.*

Pavle: *Bibip.*

Lenart: *Kaja vozi. Kaja vozi Katko.*

Katja: *Mami. Mami. Mami. Ne. Mami. Mami. Mami.*

Lenart: *Haha.*

Lenart pripoveduje otrokom, da deklica z imenom Kaja vozi drugo deklico (Katko). Osnovno temo prekine s trditvijo, da je lonček, s katerim se je igral, padel na tla. Dogajanje se mu zdi zelo smešno, to svoje mnenje pa izraža z medmetom *haha*. Transakcijo tvori 12 vlog in 5 izmenjav. Pogovor izgleda nekoherenten zaradi številnih medmetov, ki pa izražajo otrokovo mnenje o opazovanem dogodku. Ob upoštevanju konteksta je torej tudi ta pogovor koherenten. Kohezijo pogovora zagotavljajo ponovne pojavitve leksemov in kazalni zaimki. Na skladenjski ravnini pa lahko v četrti vlogi opazujemo razdruženo poved, ki postane polna še v isti transakciji, in sicer v 10. vlogi.

Lenart: *Haha. Kaja. Kaja. Haha. Tole. Katko. Katko. (Katka. Lonček. Padu. Padu.)* (Povedi v oklepaju ne spadajo k prvi, marveč tvorijo drugo izmenjavo.)

Med obema deloma razdružene povedi — med agensom Kaja in patiensom Katka — se nahajata medmet in kazalni zaimek, ki kažeta in opisujeta otrokovo videnje dogajanja. Samo poimenovanje dejanja, torej predikat, je v tej vlogi še jezikovno neizražen.

Lenart: *Kaja vozi. Kaja vozi Katko.*

V 10. vlogi pa otrok še enkrat pove isto vsebino, le da jo tokrat izrazi v polni povedi. Prva poved 10. vloge je še nepopolna, desno mesto, ki ga glagol odpira za izraz v patiensu, je nezapolnjeno, vendar zev otrok sam odpravi že v naslednji povedi. V tem primeru lahko neposredno opazujemo proces učenja nekega stavčnega vzorca pri otroku in nastajanje polne povedi z vsemi zapolnjenimi praznimi mesti, ki so v stavčnem vzorcu predvideni.

Stavčni vzorec Snom — VF — Sacc se torej v procesu učenja zapolnjuje po posameznih stopnjah. Najprej sta zapolnjena levo in desno prosto mesto ob predikatu. Predikatovo mesto ostane prazno (*Kaja Katko*), nato ostane prazno desno prosto mesto ob prvem delovalniku (agensu) in dejanju (*Kaja vozi*). V tretji fazi pa nastane polna poved, vsa mesta, ki so predvidena v stavčnem vzorcu, so zapolnjena (*Kaja vozi Katko*). V tem obdobju otroci zapolnjujejo samo obvezna mesta levo in desno od glagola, neobvezna dopolnila so, če sploh obstajajo, zelo redka.

V primerjavi s komunikacijo med otroki je komunikacija med otrokom in odraslo osebo veliko uspešnejša.

Kontekst: otroci v skupini se igrajo s kljukicami za pripenjanje perila. (Posneto 15. 10. 1992.)

Lenart: *Klukce. Velik. Tole. Klukco. Tole.*

Simona: *Daj jih v kapo.*

Lenart: (Izpolni željo.) (Izvrši dejanje, torej gre v tem primeru za dejanje perlokucije, to je tretjega dejanja v Austinovem modelu govornega dejanja. Z jezikovnimi sredstvi smo vplivali na otroka, da je ta izpolnil našo željo.)

Simona: *Kam si dal kapo?*

Lenart: *Ni ga. Tole. (Pokaže, da jo je dal v avto.)*

Simona: *Si vse raztresel?*

Lenart: *Ja.*

Večja interakcijska enota, ki je navedena, je sestavljena iz treh izmenjav. V prvi izmenjavi Lenart seznanja Simono (mene) s tem, da ima veliko kljukic, Simona pa izrazi željo, ki jo Lenart izpolni. Simonina vloga se nadaljuje z vprašanjem, na katerega Lenart odgovori, odgovor pa dopolni še z nejezikovnim sredstvom. Nato se izmenjava vprašanje — odgovor še enkrat ponovi. Vloge v

transakciji (dogovarjanju), kamor so vključena tudi nejezikovna sredstva komunikacije, si sledijo po verižnem vzorcu:

I. izmenjava	Lenart:	T1 (trditev)
	Simona:	Ž (želja)
	Lenart:	Ž+ (izpolnitev želje)
II. izmenjava:	Simona:	V1 (vprašanje)
	Lenart:	O1 (odgovor)
III. izmenjava:	Simona:	V2
	Lenart:	O2

Kontekst: otroci s kljukicami pripenjajo na vrh različne krpice in oblačila.

Simona: *Ali mamica tudi obeša perilo?*

Lenart: *Obeša. Tole?*

Dejan: *Teta, teta.*

Zgornji primer je primer kratke izmenjave, prekinjene z »alarmom« tretje osebe, ki želi pozornost. Imamo pa pred očmi drugi možni vzorec izmenjave (naveden je tudi pri A.-B. Stenstroem, 1994), in sicer mešani vzorec:

Simona: V1
 Lenart: (O1) V2
 Dejan: X (poziv)

Otrok na odločevalno vprašanje odgovori z glagolom, takoj nato postavi novo vprašanje, na katerega pa zaradi prekinitve s strani tretje osebe ne dobi odgovora. Z jezikovnega stališča je pri otrokovem odgovoru zanimiva izbira besedice, s katero odgovori na odločevalno vprašanje, ki zahteva odgovor z *da* ali *ne*. Izbiro besede, s katero bo odgovoril na vprašanje, je verjetno motiviralo opravilo, ki ga je med pogovorom opravljal — obešanje »perila«.

Kontekst: pri obešanju perila so si otroci nadeli predpasnike. Ker je dečku predpasnik, na katerem so natisnjene pikapolonice, nekoliko premajhen, si ga skuša sleči.

Simona: *Bi rad dal dol predpasnik?*

Lenart: *Dol. Pikalonce. Pike tole. Pikapoke. Pikalonce. To. Tukele skila pikalonca.* (Viden je le del pikapolonice — gre za vzorec na tkanini.) *Palke.*

Simona: *Ja, to so tipalke.*

Lenart: *Palke tole. Tole. Tule.*

Simona: *Kaj imaš?*

Lenart: *Pesa. (Psa.)*

Simona: *Ima repka?*

Lenart: *Tut. Tut. Tukele. Tukele, lej, palke. Pet.*

Simona: *Spet.*

Lenart: *Nic. Piden. Rep. Ta.* (Pomen: tja.) *Pikalonce. Pikalonce.*

Vesna: *Klukice.*

Simona: *Boš dal predpasnik v predal?*

Lenart: *Dal. (Predal.)*

Dejan: *Teta.*

Vesna: *Avto.*

Lenart: *Kila.* (Pomen: pokrijava zajčka.) *Span. Uh.*

Nekoliko daljši odlomek diskurza, v katerem so sodelovale štiri osebe, je sestavljen iz dveh transakcij in še treh soslednih dejanj. V prvo, okvirno temo o predpasnikih, ki je sestavljena iz dveh verižnih izmenjav, je vključena druga tema, neposredno izpeljana iz prve, to so pikapolonice. Povezava med pikapolonicami in predpasniki je na prvi pogled nejasna. Nejasnost odpravimo z navedbo konteksta; tkanina predpasnikov je namreč potiskana z drobnimi pikapolonicami. Zaradi šivov pa so nekatere deloma skrite oziroma se ne vidijo v celoti.

Iz odlomka gradiva ugotovimo oklepajočo strukturo, v eno transakcijo je vključena druga, prva transakcija je zgrajena po verižnem vzorcu, druga transakcija, zgrajena po razvijajočem se vzorcu, se začne v prvi otrokovi vlogi, ki je torej sestavljena iz odgovora na vprašanje in trditve. Otrokovi trditvi sledi Simonina vloga, v kateri opravi korak vzdrževanja izmenjave — potrdi otrokovo informacijo. Otrok izmenjavo nadaljuje z isto trditvijo. Transakcija se zaključi s trditvijo tretjega sogovorca. Sledi ji zaključek prve transakcije s parom vprašanje — odgovor, nato pa tri sosledna dejanja — trditvi in »alarm«. Sicer pa ima tudi trditev Vesna: *Avto*. vlogo »alarma«, z njo skuša pritegniti pozornost. Lenart s trditvijo *Kila*. (Pokrila.) opisuje svojo namero in jo nato utemeljuje z naslednjo trditvijo *Span*. Zajčka bo torej s pomočjo raziskovalke pokrila, ker da je ta zaspan.

Diskurz sicer na videz deluje nekoherentno zaradi nepojasnjene zveze med predpasnikom in pikapolonico, ko pa je ta nejasnost odpravljena in je zveza med obema temama vzpostavljena, odpade tudi videz nekoherentnosti. Kohezijo pa vzpostavljajo tudi slovnični izrazi, na primer kazalni zaimki in ponovne pojavitve leksema, ki naredijo besedilo speto tudi z jezikovnimi sredstvi.

4.2 Analiza gradiva v drugi skupini

Kontekst: otroci se igrajo z različnimi vrstami igrač. Ena od njih je tudi torbica. Igrajo namreč različne vloge (šolarji, mamice, ki se odpravljajo v službo, odrasli na poti v trgovino, poštar je tudi priljubljena vloga). Eden od otrok je našel torbico, ki se ni dala zapreti, ker je imela zlomljeno sponko. Med njimi se je potem vnel prepir, kdo je povzročil škodo. (Posneto 11. 11. 1992.)

- Rok: *Lej ga.*
 Lucijan: *Lej, kaj je to. Kdo spet to kvaru? (Kdo je to pokvaril?)*
 Marcel: *Kdo je to kvaru?*
 Lucijan: *Ti si kvaru to.*
 Rok: *Gledu.*
 Marcel: *Nisem.*
 Rok: *Kaž. Kaž. (Pokaži!)*
 Lucijan: *Kdo pa je to pokvaru?*
 Rok: *Kaž. Kaž.*
 Lucijan: *Jes sem to kvaru.*
 Iztok: *Jes bom. Kaži ga. Glej.*
 Sarah: *Spet.*
 Lucijan: *To tuki tko dau.*
 Sara: *Ja. Kvalu je.*
 Sarah: *Pokvaru je.*
 Marcel: *Jes nisem kvaru. Ja.*
 Iztok: *To tobica. Tobica. Neki vrgu je. (To je torbica.)*
 Rok: *Čak. Kvaru je.*

Šest udeležencev v diskurzu se v eni transakciji pogovarja o povzročitelju škode. V drugi izmenjavi smo priča še enemu možnemu vzorcu razvijanja izmenjave, in sicer eliptičnemu mešanemu vzorcu, ko je odgovor na prvo vprašanje izpuščen in sogovorec odgovori z novim vprašanjem.

- Lucijan: *Kdo spet to kvaru?* V1
 Marcel: *Kdo je to kvaru?* V2

Lucijan: *Ti si kvaru to.* O2
 Marcel: *Nisem.* T1

Ime stvari, ki so jo pokvarili oziroma je že bila pokvarjena, je zamolčano do zadnje izmenjave. O njej govorijo le kot o nečem brez imena, vendar moramo vedeti, da jo je imel Lucijan vseskozi v roki. Vzpostavljanje nanašalnega razmerja je bilo zanje torej neproblematično, in sicer zaradi situacije, v kateri je predmet prisoten. Referenco izražajo samo s kazalnim zaimkom *to*, ki se osemkrat ponovi. V prvem vprašanju (Lucijan: *Kdo spet to kvaru?*) je celo izpuščen pomožni glagol *je*, kar si lahko razlagamo kot posledico vznemirjenosti, ki jo je otrok čutil, ko je skušal razjasniti nastali položaj. V odgovoru na drugo vprašanje pa opazujemo posebni, zaznamovani besedni red — postavljanje kazalnega zaimka na konec povedi. Otrok je namreč s tem poudaril, da misli prav to in samo to igračo, torej ne katerekoli druge, ki je tudi pokvarjena. Ob tem moramo opozoriti tudi na izpuščanje predpone *po-* in na samokorekturo v eni od naslednjih povedi, vendar hkrati tudi na vračanje k obliki besede brez predpone. Taka oblika tvorjenih glagolov brez predpone je značilna predvsem za zgodnje obdobje razvoja otrokovega govora, kasneje pa je prisotna v posebnih okoliščinah, ko so otroci ali zelo razburjeni ali pa utrujeni, zaspani in ne pazijo več toliko na svoj govor.

Od spraševanja po krivcu in obtoževanja drugega se nato v pogovoru izvrši obrat, ko otrok sam prizna svojo krivdo.

V naslednji izmenjavi se nato tretji otrok (Iztok) javi, da bo popravil igračo. Ker igrače ne dobi takoj, prosi Lucijana, naj mu jo pokaže. Pri tem uporabi anaforični zaimek *ga* (sicer neustrezno, ker gre za igračo ženskega spola). Izmenjavo s svojo vlogo prekine deklica, ki ugotovi, da so fantje spet nekaj pokvarili. Sarah: *Spet.* Sledi spet Lucijanova vloga, ki komentira svoje dejanje. Lucijan: *To tuki tko dau.* Njegova vloga je poslušalcu oziroma bralcu zapisanega pogovora nerazumljiva, ker je sestavljena samo iz glagola in treh deiktičnih izrazov (*to* — kazalni zaimek, *tuki* in *tako* — prislova), katerih nanašalci niso definirani. Vsebinsko vloge lahko razumemo le, če je ob njej zapisan komentar z opisom dečkove aktivnosti. Mislim, da se otrok te šifriranosti ne zaveda, ker je še vedno egocentričen. Po drugi strani pa za opis svoje dejavnosti pravzaprav ni potreboval ničesar drugega kot deiktične izraze, saj jih je dopolnjeval z nejezikovnimi sredstvi (pokazal je sponko, ki jo je našel, in jo skušal pritrčiti na mesto, kjer je bila pred tem), ki so jih soudeleženci komunikacijskega procesa videli. Sporočilo jim je bilo torej razumljivo. Glavni cilj je bil dosežen, kajti komentar je bil namenjen samo sogovornecem in drugim opazovalcem (okrog majhne skupnine se je namreč zaradi burnega razpravljanja zbrala vsa skupina otrok, ki je želela videti, kaj se dogaja), torej prisotnim, ki so bili sposobni sprejemati in dekodirati tako jezikovna kot nejezikovna sredstva. Šele taka kombinacija znakov je bila zmožna prenesti smisel dečkove vloge.

Obrat v Lucijanovem ugotavljanju krivca in nato priznanju lastne krivde je nemogoče pojasniti drugače kot s staro modrostjo, da je napad najboljša obramba. Otrok že obvlada tudi to strategijo (strategije so zavedni komunikacijski postopki), vendar mislim, da je v zgodnjem obdobju razvoja govora uporaba takih strategij še nezavedna.

Komentarju sledi nadaljevanje deključne izmenjave. V ugotovitvi, da je Lucijan spet nekaj pokvaril, se ji pridruži druga deklica, Sara. Sarah ji še enkrat pritrdi. V izmenjavo se vključi še Marcel, ki poudari, da on ni pokvaril igrače.

V zadnji izmenjavi pa se končno pojavi tudi poimenovanje »skrivnostnega« referenta, na katerega se nanašajo s kazalnim zaimkom *to* in z anaforičnim zaimkom *ga* — to je torbica. Prva poved je tvorjena po vzorcu **kazalni zaimek — glagol biti — samostalniki v imenovalniku**, s tem da je glagol izpuščen (Iztok: *To tobica.*). Druga poved, v kateri otrok ponovi samo samostalniki, ima vlogo poudarjanja (Iztok: *Tobica.*). Nato doda še eno trditev, ki ima vlogo pojasnjevanja; z njo opiše, kako je Lucijan izvedel svoje dejanje (Iztok: *Neki vrgu je.*). Nedoločni zaimek *nekaj* nadomesti izraz *sponka*, ki ga otrok očitno še nima v svojem aktivnem slovarju.

Osnovne izmenjave, ki predstavljajo ogrodje transakcije, je prekinjal najmlajši udeleženec (Rok), ki si je skušal priboriti enakopravni položaj v pogovoru, kar pa mu ni uspelo. Pripadla pa mu je pravica, da je zaključil transakcijo s svojo vlogo, v kateri je še enkrat povedal, da je bilo izvedeno dejanje pokvarjanja (Rok: *Kvaru je.*). Ta zadnja poved je nepopolna, saj ostajata obe obvezni prosti mesti, ki ju odpira glagol na levi (za agens) in na desni strani (za patiens), nezapolnjeni. Zato si lahko zadnjo vlogo razlagamo kot potrditev Lucijanove krivde ali pa kot nasprotovanje njegovemu priznanju, ker je po Rokovem mnenju torbico pokvaril nekdo drug.

5 Analiza gradiva kaže, da so otroci, stari okrog dve leti, mnogo uspešnejši pri vzpostavljanju komunikacije s starejšimi osebami, kot pa s sovrstniki. Otroci so sposobni vključevanja v komunikacijski proces, aktivnega sodelovanja in vzpostavljanja komunikacije, vendar pa je treba v komunikacijskem procesu opazovati obe vrsti sredstev, in sicer tako jezikovna kot nejezikovna, ker je včasih le tako mogoče razumeti otrokov diskurz v zgodnjem obdobju razvoja govora.

Reference

- Bešter, M. (1988). Jezik publicistike v NOB. Magistrska naloga. Mentor: prof. dr. Breda Pogorelec. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Bešter, M. (1992). Izrazila slovenske politične propagande. (Ob gradivu iz predvojnega in medvojnega obdobja.) Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Coulthard, M. (1992). *Advances in spoken discourse analysis*. London, New York: Routledge.
- Dressler, W. in R. de Beaugrande (1992). Uvod v besediloslovje. Prevedli Aleksandra Derganc in Tjaša Miklič. Ljubljana: Park.
- Foster, S. (1990). *The communicative competence of young children. A modular approach.* (Studies in language and linguistics). London, New York: Longman.
- Fox, B. (1993). *Discourse structure and anaphora. Written and conversational English.* (Cambridge studies in linguistics 48). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kranjc, S. (1995). Razvoj govora predšolskih otrok. Magistrska naloga. Mentorica prof. dr. Breda Pogorelec, somentorica prof. dr. Ljubica Marjanovič Umek. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Schiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse.* (Blackwell Textbooks in Linguistics 8). Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell.
- Stenstroem, A.-B. (1994). *An Introduction to Spoken Interaction.* (Learning About Language). London, New York: Longman.
- Weinrich, H. (1993). *Textgrammatik der deutschen Sprache.* Mannheim, Leipzig, Wien, Zuerich: Dudenverlag.
- Žagar, I. (1990). Nemoč ilokucijske moči. V: J. Austin (1990). *Kako napravimo kaj z besedami?* Prevedel B. Lešnik. (Studia humanitatis). Ljubljana: Založba Škuc, ZI FF, 159-200.

